

УДК 304:326

Захарчук О. І.

Аспірантка кафедри філософії гуманітарних наук Київського національного університету імені Тараса Шевченка

КЛАСИЧНЕ ТА СУЧАСНЕ РАБСТВО: ПРОБЛЕМА СПІВВІДНОШЕННЯ

Розглянуто співвідношення класичного та сучасного рабства. Виокремлено основні форми сучасного рабства такі як торгівля людьми, примусовий шлюб, віртуальне рабство. Зазначено, що між цими формами не існує чітких розмежувань, оскільки одна й та ж сама людина може перебувати в кількох формах фактичної залежності.

Ключові слова: класичне рабство, сучасне рабство, торгівля людьми, примусовий шлюб, віртуальне рабство.

Проблема рабства була актуальною, ще на перших стадіях розвитку суспільства. І хоча, в 1926 році була прийнята Конвенція про рабство, яка де-юре забороняла рабство в будь-якому його прояві, зокрема торгівлю людьми, втім, у XXI столітті ця проблема набуває широкої актуальності.

Інституціонально рабство виникає та стає інкорпорованим у соціальну структуру суспільства разом зі становленням рабовласництва. В античному світі воно було міцно закарбоване у суспільній свідомості та не викликало жодних сумнівів щодо своєї легітимності.

Сприятливою обставиною у розвитку рабства було і те, що більшість сімейних угідь перебували у власності у родовій аристократії, до якої належали видатні давньогрецькі філософи Платон та Арістотель. Так у соціально-метафізичному трактаті Платона «Держава» [7] ще не має чіткого уявлення про раба, як економічну категорію. Згідно з Платоном головною причиною рабовласництва є «перетворення на рабів військово-вополонених із варварів» [13, с. 247]. Більш того, для Платона, варвар і раб — одне і теж за своїми природними властивостями. Справді, вагому частку невольних людей в давньогрецьких містах складали варвари. Однак, Платон наголошує на тому, що «війна — це зло, і в добре влаштованій державі цього зла не має бути» [7, с. 135].

Як цілковито природне явище рабство розглядає і Арістотель. Так, Стагіріт говорив про, що суспільство не може функціонувати як ціле без наявності в ньому панів і рабів. Арістотель зазначав, що «Раб—це певна одухотворена власність» [1, с. 416]—«жива» власність, яка до того ж мала статус члена сім'ї. Більш того, Арістотель притримується поширеної в ті часи думки: раб має повністю залежати від господаря лише через те, що є неспроможним відповідати за свої вчинки.

Дійсно, для рабовласників була характерна жага до накопичення додаткового прибутку, що і було поштовхом до захоплення чужих земель та їхніх мешканців. Одним із джерел отримання рабів поруч з війнами було викрадення людей протягом усієї античності. Дана практика була досить поширеною. Однак приріст рабів здійснювався і природним шляхом, тобто через народження дітей, що автоматично означало приріст власності господаря. Так як раб мав статус речі, то дитина, яка народжувалася, належала не своїм батькам, а автоматично переходила у власність господаря. Такі суто майнові відносини відображали і тогочасне законодавство, згідно з яким боржник, якщо він не мав можливості сплатити борг, ставав рабом кредитора. Також рабством карали і декотрі злочини. З історії Давньоримської імперії також відомо про необмежену чоловічу владу стосовно власної дружини та дітей, яких чоловік-батько мав право не лише продати у рабство, а й позбавити життя.

Таке, класичне по суті розуміння відображає реалії тогочасного суспільства, зокрема способу господарювання. Адже відомо, що раби використовувались як робоча сила насамперед у сільському господарстві, а також для задоволення найрізноманітніших потреб рабовласника. Речовий характер раба, полягає в тому, що всі продукти рабської праці стають власністю власника на «засоби виробництва». Раб не мав своєї власності, він міг розпоряджатися лише тим, що йому надав господар, не міг вступати в законний шлюб без дозволу пана. Більше того, тривалість шлюбного зв'язку, якщо вона була дозволена залежала від забаганок рабовласника. Накшталт будь-якого іншого майна раб міг стати предметом всіляких трудових угод.

З ростом матеріального виробництва збільшується і кількість рабів. Нагляд за рабами і забезпечення їх всім необхідним вимагав персоналу який також складався з рабів. На перших стадіях єдиним, а в подальшому досить істотним джерелом рабів у всіх народів служила війна, супроводжувана полоном воїнів супротивника і викрадення людей, що проживають на його території. Коли інститут рабовласництва зміц-

нився і став підставою економічного ладу, до його джерела додалися й інші.

Таким чином, раб не був суб'єктом права. Він навіть не був людиною. Ні у відношенні до свого господаря, ні у відношенні до третіх осіб раб не користувався жодним правом захисту як самостійна особа. Господар міг поводитися з рабами на свій розсуд. Убивство раба господарем вважалося його законним правом, а кимось іншим — розглядалося як замах на майно пана, а не як злочин проти особистості. У багатьох випадках за збиток, нанесений рабом інтересам третіх осіб, також ніс відповідальність господар раба. Лише на пізніх етапах існування рабовласницького суспільства раби отримали деякі права, але вельми незначні.

Період найактивнішого розвитку работоргівлі припадає на XVIII ст. та перші дві третини XIX ст., коли в Америку було ввезено з Африки майже 15 млн. рабів-негрів [4, с. 32].

Достеменно відомо, що широкий розвиток рабства, перетворення його в основу суспільних відносин було закладене в саму полісну структуру тогочасного суспільства. Панування приватної власності, зростання товарних зв'язків, створення сприятливих умов для політичної діяльності і культурного життя основної маси громадян, здійснювалося на засадах рабовласництва. Рабовласницькі відносини характеризувалися передусім глибоким впровадженням рабства у всі сфери виробництва, як в сільській місцевості (в рабовласницьких маєтках і навіть в ряді селянських господарств), так і в міських майстернях і на будівництвах. Всі вони були означені раціональною організацією рабської праці і високим ступенем експлуатації рабів.

Філософський словник дає наступне визначення рабства: «Рабство — стан цілковитої несвободи, повної залежності, тотальної підкорюваності і дискримінації, відсутність автономії і свободної волі» [8, с. 537]. Для класичного рабства було характерним жорстоке ставлення до рабів, і скасування майже всіх залишків прав як таких «життя в рабстві справедливо вважається чимось набагато гіршим, ніж навіть смерть. Моральна вразливість рабства є очевидною навіть тоді, коли відповідний стан настає внаслідок напозір «вільної» згоди особи, яка запродається до рабства» [8, с. 537].

Те, що людство досить повільно звільнялося від інституту рабства свідчить історичний факт: перший загальновизнаний цивілізованим світом документ щодо викоренення рабства був прийнятий Лігою Націй у 1926 р. То була конвенція «Про рабство» [6], яка мала намір покласти йому край, і яка містила такі визначення «раба» та «работоргівлі»: — під

рабством розуміється положення або стан особи, щодо якої здійснюються деякі або всі повноваження, притаманні праву власності; — під работоргівлею розуміються всі дії, пов'язані із захопленням, придбанням будь-якої особи, або з розпорядженням нею з метою звернення її в рабство; всі дії, пов'язані з придбанням раба з метою його продажу чи обміну; усі дії з продажу або обміну особи, придбаною з цією метою, і взагалі всяка дія по торгівлі чи перевезенню рабів [6].

До того ж відомо, що в 4 пункті Загальної декларації прав людини ООН розширила поняття раб до будь-якої особи, яка не може по своїй волі відмовитися від роботи [3].

Метою Конвенції постала повна делегітимізація рабства, а також здійснення законних перешкод будь-якій работоргівлі. Крім того, у Конвенції вперше звернуто увагу на небезпечність примусової та обов'язкової праці, яка може призвести до становища, подібного до рабства. Але, незважаючи на це, Конвенція не змогла подолати реально існуюче рабство і работоргівлю, а тільки виявила намір боротися з ними.

Прикро визнавати, що рабство, яке було засуджене цим договором, а потім Загальною декларацією прав людини ООН від 1948 року, продовжує існувати в таких іпостасях як торгівля людьми, дитяча проституція, примусовий шлюб і т. п., також набуває неабиякого поширення її постучасна іпостась — так зване віртуальне рабство. Варто зазначити, що між цими формами не існує чітких розмежувань, оскільки одна й та ж сама людина може перебувати в декількох формах фактичної залежності.

На даний час рабовласництво офіційно заборонено у всіх державах світу. Остання заборона на володіння рабами і використання рабської праці була введена в Мавританії.

Найбільш масовим проявом работоргівлі, тобто продажу і купівлі людей був вивіз людей з Африки. У зв'язку з цим поширеним образом раба є чорношкірий раб. Втім, сучасна работоргівля безпосередньо не пов'язана з расовою приналежністю. Сьогодні світовим лідером країн з високим відсотком економічного рабства є Індія. Україна ж займає 86 місце у рейтингу світового рабства Global Slavery Index 2013.

Оскільки юридичного права на рабовласництво в даний час не існує, то не існує і класичного рабовласництва як форми власності та способу суспільного виробництва, та вірогідно, що в країнах які вважаються «слаборозвинутими», заборона має лише декларований характер. Натомість реальним регулятором суспільного життя постає неписаний закон — звичай. По відношенню ж до «цивілізованих» держав більш коректним є термін «примусова, невільна праця».

Вважається, що людина примушена до праці, якщо стосовно неї виконуються такі дії: — діяльність контролюється іншими особами, репресивними та потестарними засобами; — людина перебуває в даному місці і займається даним видом діяльності не по своїй волі і позбавлена фізичної можливості змінити ситуацію за власним бажанням; — за свою роботу людина не отримує ніякої гідної винагороди, підлягаючи жорстокій експлуатації.

Шкода, але XXI ст. так і не позбулося такого жорстокого явища як рабство. На сьогодні торгівля людьми стала буденним явищем, яким нікого не здивуєш. Більше того, продаж живого товару з метою подальшої сексуальної експлуатації є однією з найбільш поширеною формою рабства. Як би не було прикро визнавати, але в Україні, як і більшості держав світу, ситуація є критичною. Та проблема сексуального рабства не єдина, в нашій країні процвітає також знущання, експлуатація, жорстоке поводження, насильство, розбещення і це ще не весь перелік проблем. Як відомо, найчастіше страждають від цього жінки та діти.

У цілому сучасний світ знає такі форми рабства як торгівля людьми, дитяча проституція, примусовий шлюб, економічне та віртуальне рабство. Варто зазначити, що між цими формами не існує чітких розмежувань, оскільки одна й та ж сама людина може перебувати в кількох формах фактичної залежності.

Коріння торгівлі людьми починаючи з давнього часу було тісно пов'язане з таким розумінням рабства, коли рабство та работоргівля були офіційними в багатьох країнах. Про що свідчить низка європейських документів. Наприклад, згідно з мирним договором 1713 р. з Іспанією Велика Британія отримала легальне право на ввіз негрів-рабів в іспанські колонії в Америці [2, с. 48].

Торгівля людьми є однією з головних проблем як у світі, так і в Україні, і щороку збільшується кількість людей, які від цього страждають. Люди вважаються товаром, який можна купувати та продавати. За останні роки у світі зафіксована стійка тенденція зростання випадків торгівлею людьми у відкритій чи прихованих формах. Найбільш від цього страждають жінки. Відомо, що торгівля людьми є одним з видів насильства щодо населення. Цей злочин має довге історичне коріння, але наприкінці XX століття він набув форми сучасного рабства. Торговлю людьми можна визначити як дії, які є легальними чи не легальними, що здійснюються щодо жінок з метою їх прибуткової експлуатації, з використанням примусу, насильства, погроз та інших видів тиску, внаслідок чого особа має скоритися. Виділяють наступні форми торгівлі

жінками:—торгівля з метою примусового нелегального виконання робіт і надання послуг. Мінімальна кількість осіб, які виконують роботи під примусом, внаслідок торгівлі людьми, становить 2 450 000. Близько 20% випадків використання примусової праці і одна четверта випадків використання примусової праці, до яких причетні приватні агенти із працевлаштування, є результатом торгівлі людьми.—примусовий шлюб—це шлюбний договір при якому одна, або дві сторони вступили в шлюб не по своїй волі, а завдяки впливу третьої сторони. В більшості випадків в такий шлюб жінка вступає не добровільно. Виходячи із статистики, примусовий шлюб частіше за все поширений в країнах Південно-Східної Азії, Африки і на ближньому сході. Подібні браки становлять собою серйозну проблему, оскільки під загрозу ставляться права людини, перш за все, порушується право на свободу укладення шлюбу. ООН розглядає даний вид шлюбу, як порушення прав людини, оскільки він не відповідає принципу свободи людини [5].—примусова проституція. Саме в країнах перехідного періоду, в тому числі і в Україні, дана форма рабства є досить популярною. Спостерігається зростання індустрії сексу та сексуальних послуг. В останні роки Україна потрапила в число країн—постачальників жінок, торгівля жінками, вивіз їх за кордон шляхом обману набули широких масштабів. Сексуальна індустрія набуває широкого розвитку по всьому світу. Дане положення завжди викликало масу дискусій. Оскільки тут присутній як моральний аспект, так і економічний і правовий. Адже в одних документах розрізняють добровільну проституцію, і проституцію за примусом, а в інших—ні.

Хоча спочатку торгівлю людьми пов'язували з жінками, дітьми та їх сексуальною експлуатацією, сьогодні суспільству вже стає зрозуміло, що предметом торгівлі може бути будь-яка особа незалежно від віку та статі.

Наступною поширеною формою сучасного рабства є економічне рабство. Реклама закликає нас до вибору товарів та послуг, що має характер примусу до споживання, через що людина змушена перебувати у постійній гонитві за новими речами, враженнями, задоволенням, що спонукають її до постійної праці. «Життя у кредит» є звичною формою економічної поведінки українського населення. Зазвичай, під даний чинник підпадають молоді люди, у яких потреби перевищують їхні доходи, тому достатньо часто у них виникає необхідність одержати кредит. Оскільки, бажання витратити завжди перевищує бажання заробляти.

Закабаленість кредитним капіталом призводить до фактичного виснаження людського ресурсу через безперервну інкорпорованість у виробничому процесі.

Ще однією, порівняно новою, формою рабства виступає віртуальне рабство. У зв'язку швидкими змінами які відбуваються сьогодні, те, що вчора було ще модним сьогодні вже є застарілим. Популярною формою швидкого отримання та передачі інформації виступає інтернет. За останні роки в цій області відбувся якісний стрибок. В результаті, на сьогоднішній день можна констатувати, що інтернет перестав бути просто системою зберігання і передачі інформації, а став прошарком реальності й сферою життєдіяльності величезної кількості людей. В результаті цього, в користувачів комп'ютерних мереж виникає цілий ряд психологічних феноменів — інтересів, мотивів, потреб, а також форм психічної і соціальної активності, безпосередньо пов'язаних із цим новим середовищем. Серед таких феноменів усе більшої актуальності набуває проблема використання інтернету. З однієї сторони, швидке володіння інформацією значно спрощує життя, з іншої сторони — це досить легко переростає в залежність. Причина її появи криється в нас самих, в нашій неспроможності чи небаженості розпоряджатися власним життям та часом. Ми тікаємо в кіберпростір, щоб знайти додаткову свободу, можливості, подолати певні заборони, отримати нові стимули врешті решт. В мережі ми відчуваємося більш розкутими, ніж в реальному житті, можемо взагалі жити іншим життям не відчуваючи ніяких обмежень. Безпека та анонімність гарантована. Але маючи бажання отримати додаткові переваги, іноді отримуємо купу недоліків, потрапляємо в пастку ще більших обмежень. Адже, треба вміти вчасно зупинитися, припинити плити за течією, як би приємно це не було. І досить часто ця залежність від інтернету, чи «свобода» вганяє нас в рабство.

Отже, класичне рабство — це історична форма рабства, за якою раб постає власністю господаря, поруч зі знаряддями виробництва. Рабів можна купити та продати, господар може розпоряджатися їхнім життям як вважає за потрібне. Мотивацією рабів до праці є зазвичай система мінімальних заохочень чи покарань, та майже нічим не обмежена влада господаря над ними. Тому як в економічному так і в психологічному аспектах відносин, в основу яких закладена рабовласницька модель свідчать про загальну суспільну деградацію.

На відміну від класичного розуміння рабства його сучасний зміст окреслений набагато ширшим спектром фактичного поневолення

суб'єкту тим чи іншим суспільним контрагентом (власником на засоби виробництва, капіталом, віртуальним простором тощо). Сучасне рабство перетворює людину на специфічну форму товару на ринку праці, позбавляючи його права вибору. Хоча і існують нормативні документи, які мали б мали не допустити існування феномена рабства на сьогоднішній день, тим не менше він має місце.

Сучасне суспільство виділяє свої пріоритети і систему стандартів, що жодним чином не співпадає з рабством у будь-яких його формах. Втім, попри те, що рабство як таке, втратило легітимний характер, воно є реальним як у своїй традиційній (класичній), так і у сучасній (завульованій) формах.

Список використаних джерел:

1. Аристотель. Этика. Политика. Риторика. Поэтика. Категории. —Мн.: Литература, 1998. — 1392 с.
2. Валлон А. История рабства в античном мире. — Смоленск: Русич, 2005. — 640 с.
3. Загальна декларація прав людини ООН. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015
4. Ингрэм Дж. К. История рабства от древнейших до новых времён. — СПб., 1896.
5. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_207
6. Конвенція «Про рабство». — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_161
7. Платон Государство. — Собрание сочинений в 4 т. — Т. 3. — М.: Мысль, 1994. — 654 с.
8. Філософський енциклопедичний словник / НАН України; Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди / В. І. Шинкарук (голова редкол.). — К., Абрис, 2002. — 742с.

Стаття надійшла до редакції 06.04.2014 р.

Захарчук О. И. Классическое и современное рабство: проблема соотношения

Рассмотрено соотношение классического и современного рабства. Выделены основные формы современного рабства такие как торговля людьми, принудительный брак, виртуальное рабство. Отмечено,

что между этими формами не существует четких разграничений, поскольку один и тот же человек может находиться в нескольких формах фактической зависимости.

Ключевые слова: классическое рабство, современное рабство, торговля людьми, принудительный брак, виртуальное рабство.

Zakharchuk O.I. Classical and moderne slavery: problem of correlation

Deals with the correlation of classical and modern forms of slavery. The Autor determined basic forms of modern slavery such as human trafficking, forced marriage, virtual slavery and figured out that there are no clear distinctions between these forms of slavery as one person can be subject to several forms of factual dependence.

Keywords: classical slavery, modern slavery, human trafficking, forced marriage, virtual slavery.

© Захарчук О.И., 2014